

Adalékok a magyar filozófia történetéhez.

— Pósházi János. —

A XVII-ik század magyar filozófiájának vizsgálatánál figyelmet érdemel Pósházi János személyisége és munkássága.

A hányatott életű tudós tanár születési időpontja bizonytalan. Ősei papi hivatalukban kitartó harcosai voltak a reformációnak. Alsófoku tanulmányait Sárospatakon, Comenius keze alatt végezte, 1653-ban pedig az utrechti akadémiára iratkozott, ahol filozófiát az ortodox szellemű P. Voetiustól, természettudományt a cartesiánus J. de Bruyntól hallgatott. Teológiai és filozófiai ismereteinek bővítése céljából a franekeri egyetemet is látogatta, majd Angliában is megfordult. 1657-ben sárospataki tanárrá választották; méltányolva tanártársai bizalmát s felismerve azt a tényt, hogy, mint tanár, többet használhat felekezetének s nemzetének, a bővebb anyagi haszonnal járó lelkészi hivatalt nem fogadta el. 1672-ben a Báthori Zsófia által elűzött sárospataki főiskola tanárostól, tanulóstól Erdélybe menekült s a fejedelem jóvoltából Gyulafehérvárt nyert elhelyezést. Pósházi új környezetében is folytatta hivatásának gyakorlását, de emellett bőven kivette részét kora szellemi, különösen vallási küzdelmeiből. Úgy Sárospatakon, mint Erdélyben nagy szenvedéllyel és kiváló polemikus tehetséggel védte felekezetének bástyáit. Ha hatásában nem is, de meggyőződésének erejében, bátor kiállásában méltó ellenfele Pázmánynak, akinek Kalauza ellen írta legnagyobb polemikus művét, az Igazság istápját. — Erdélybe kerülván, szembe találta magát az enyedi és kolozsvári iskola coccejánus és cartesiánus tanárai-val, akikkel ugyancsak heves vitát folytatott s ügyüket zsinati döntésig vitte. Elkeseredett küzdelmekkel teljes élete 1686 május 3-án ért véget. Hogy munkássága mily sokat jelentett környezetének s korának, tanú reá az a levél, melyet tanítványa, Buzinkai György írt a fejedelemnek, értesítvén mestere haláláról.

Vallásos tárgyú munkái és vitairatai mellett filozófiai tárgyú művei, melyek kivétel nélkül latin nyelvűek, a következők: 1. *Disp. metaphysica de causis undecima*. Utrecht, 1653. 2. *De actionum humanarum libertate*. Utrecht, 1654. 3. *Disp. philosophica Inauguralis, De legibus, igne culinari, ac supposito*. U. o. 1655. 4. *De recta eruditionis comparandae ratione*. Sárospatak, 1657. 5. *De principio philosophandi*. U. o. 1658. 6. *De regulis philosophandi*. U. o. 1658. 7. *De territorio philosophandi*. U. o. 1658. 8. *De natura et existentia metaphysicae*. U. o. 1661. 9. *De independente et dependente*. U. o. 1661. 10. *Ars catholica, vulgo metaphysica, cui praemittitur Introductorium philosophicum*. U. o. 1662. — Ez Pósházi főműve. Az Introductoriumban benne foglaltatnak előbbi vitaértekezései. (5, 6, 7.) 11. *Pneumatologia*. U. o. 1662. 12. *Philosophia naturalis*. U. o. 1667. 13. *Syllabus assertionum...* Kolozsvár, 1685.

Pósházi filozófiai munkássága tehát vitaértekezésekben és tanítványainak tananyagul szánt kézikönyvekben merül ki. Bölcsellete nem eredeti, de nem szegődött szolgálai utánzójává egyetlen elődjének sem. Mindenesetre van benne önállóságra törekvés. Belső szervezetségű, belülről kinövő filozófiai rendszerezésről itt nem lehet szó, csupán tudományágak egymásutáni rendbeszedéséről az új — skolasztikus forma szerint, amint azt Pósházi végre is hajtott, szakítva a platonikus trichotomiával és a peripatetikus dichotomiával. Filozófiájának búvárlói előtt az a kérdés vetődik föl, hogy voltaképpen melyik bölcselati irány hordozója Pósházi? Vajon valóban „teljesen benne van a legvalódibb skolasztikában“, amint Erdélyi János állítja, vagy alapjában véve racionalista szellem, akire a látszathoz jobban hatott a cartesiusi bölcsélet s csupán „szociológiai helyzete“, környezete s a kor kényszerítő körülményei szabják meg útját? Turóczi-Trostler József jeles tanulmányában* röviden reámutatott Pósházi kettős arcára, egyeztetve azt a két szélsőséges képet, amit Erdélyi és Kvaczala rajzolt róla. A kérdés mindeztől nyílt. Pósházi bölcsellete alapos tanulmányozásra és feldolgozásra szorul. Mert tény az, hogy első pillantásra Aristoteles és a skolasztika követőjének nézve az ember. Introduktoriumában, magyarázván az elv, principium fogalmát, szinte szó szerint átveszi Aristoteles meghatározását. A logikának nem juttat külön helyet tudományrendszerében, hanem mint minden filozófiához szükséges segédtudományt, előfeltételezi, stb. Ugyanakkor azonban fellázad Aristoteles mértéktelen imádata és tekintélye ellen s a polemikus Pósházi lendületével temérdek elefántnak nevezi a nagy görög filozófust. Másrésről tudjuk, hogy élete utolsó pillanatáig szinte vérre menő küzdelmet folytatott a coccejánizmus és cartesizánizmus magyarországi hívei ellen, sőt polemikába bocsátkozott e tanok megalapítóival is. Olyan korban élt és működött, amikor különböző eszmei áramlatok őrsváltása tette színessé és komolyan izgalmassá Európa szellemi életét. A még mindig igen tekintélyes skolasztikus filozófia, mely új támaszra és fellendítőre talált spanyolországi képviselőiben, különösen Suarezben, szembe találta magát Descartes racionalizmusával. Pósházi munkássága híven érzékelteti ezt a harcot. Ő mindvégig az újítók ellensége; szinte előre látta azt a rombolást, amit a racionalista filozófia okoz majd a protestáns teológiában. Mint hitvédő, Pósházi hajthatatlan; mint filozófus azonban Németalföldön szerzett haladó szellemű természettudományi műveltsége hatására engedékenységre és mérsékletre kényszerül: míg Introduktoriumában még tökfekjűnek nevezi a cartesizánizmus híveit, a Philosophia naturalisban már elvként hirdeti a Cogito igazságát s a lélek magyarázatában hajlik Descartes dualizmusra fel. Mindezeket egybevetve, megállapíthatjuk, hogy Pósházi filozófiájának alapos vizsgálata nem hiábavaló munka, annál is inkább, mivel ez a filozófia éles elemzésével és kritikai meglátásainak válogató tehetségével, lendületes és fordulatossá stílusával nem egy mindennapi személyiség alakját tükrözi.

(A kolozsvári Egyetem Filozófiai Intézetéből.)

Makkai Ernő.

Jegyzet: * Magyar cartesizánusok. Minerva. 1933.